

Інститут педагогіки АПН України

На правах рукопису

БІЛАВИЧ ГАЛИНА ВАСИЛІВНА

**УКРАЇНСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО "РІДНА ШКОЛА"
І РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ШКІЛЬНИЦТВА У ГАЛИЧИНІ
(1881-1939 РР.)**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

37(100)(091)

№. 36. 413

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00760641 (O)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник
Калениченко Нінель Павлівна

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
Євтух Микола Борисович

- кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Антонець Михайло Якович

Провідна організація - Рівненський державний педагогічний інститут

Захист відбудеться "10" січня 1997 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН України (252001, м.Київ - 1, вул. Трьохсвятительська, 8).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту педагогіки АПН України

Автореферат розісланий "9" листопада 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

М.П.Легкий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Становлення Української незалежної держави неможливе без пробудження національної свідомості нашого народу, насамперед молоді. У зв'язку з цим однією з найважливіших проблем є відродження національної самобутності школи, яка покликана формувати високий інтелект нації, її соціальний та культурний генофонд. Підвищення національної свідомості молоді через систему освіти - гарант майбутнього українського народу. Ось чому в умовах державного та духовного відродження України пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти та виховання, що має забезпечити вихід молоді Української держави на світовий рівень. Сьогодні йде пошук не лише шляхів оновлення освіти, а й принципово нових перспектив і можливостей - аж до школи нової генерації - української національної школи.

Таким чином, визначальним чинником національного виховання є успадкування молодим поколінням багатства духовної культури народу, його традицій. Вирішальну роль тут можуть відіграти національна система освіти, а також педагогіка, які власне і повинні сформувати інтелект нації, забезпечити її всебічний розвиток, наблизити до висот цивілізації. В сучасних умовах розвиток української національної системи освіти та виховання мають стати визначальними у процесі державного відродження.

Особливо тут може прислужитися досвід діяльності Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа". Створене у Львові у 1881 р. під назвою "Руське Товариство Педагогічне" (РПТ) у 1912 р. змінює свою назву на "Українське Педагогічне Товариство" (УПТ), з 1926 р. воно стає відомим у Галичині як "Рідна школа" (в офіційних документах та діловодстві вживалася повна назва "Українське Педагогічне Товариство "Рідна школа"). З його виникненням у регіоні розгортається активна систематична та цілеспрямована праця українського вчительства на ниві національного шкільництва. Вивчення досвіду діяльності Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" допоможе

з'ясувати, яку величезну роботу проводило воно в справі організації шкільної мережі та дошкілля, що нового, цінного було запроваджено в його навчальних закладах, а саме: в початкових, середніх, професійних школах, вчительських семінаріях.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1881-1939 рр. - період діяльності УПТ у Галичині, який характеризується фактичним знищенням українського державного шкільництва Австро-Угорською монархією та польською владою. Цей відвертий наступ на національну освіту викликав активну протидію з боку передової вчительської інтелігенції. Саме завдяки широкомасштабній боротьбі, що її вело Українське Педагогічне Товариство у царині шкільництва, Польській державі не вдалося асимілювати молодь Галичини. Дослідження закінчується 1939 роком, коли в зв'язку з приєднанням західноукраїнських земель до УРСР "Рідна школа" перестала діяти, оскільки були заборонені громадські та культурно-просвітницькі організації, політичні партії, закриті всі часописи. У роботі знайшла своє висвітлення діяльність Львівського Крайового Товариства "Рідна школа" (1991-1995 рр.), яке відродило традиції свого попередника Українського Педагогічного Товариства, враховуючи потреби сучасної школи, працювало на відродження національної освіти та шкільництва.

Ступінь наукової розробки проблеми. На початку 20-х років ХХ століття питання національної освіти в Галичині висвітлювалося в книжках та статтях українських педагогів. На сторінках часописів "Рідна школа", "Учитель", "Дзвінок", що їх видавало Українське Педагогічне Товариство, та інших друкували свої наукові праці М.Грушевський, І.Герасимович, М.Галушинський, С.Сірополко, С.Русова, С.Шах. Аналізуючи стан державного шкільництва, ці автори частково торкалися й діяльності "Рідної школи". Більш детально показана робота УПТ в царині національної освіти в працях Л.Ясінчука, які вийшли в світ у 30-х роках.

* Мова йде про Східну Галичину, яку населяли українці, у Західній Галичині домінувало польське населення. Надалі поняття "Галичина" буде вживатися у розумінні "Східна Галичина".

Після 1939 року вивчення історичного минулого українського шкільництва стало предметом ряду наукових досліджень. В історико-педагогічних роботах Л.Баїка, О.Дзевєріна, В.Мітюрєва, Ю.Сливки, В.Смаля та інших дається аналіз освітньої політики австро-угорських та польських властей, стану початкової, середньої та вищої школи у Галичині, зображується боротьба народних мас за демократизацію освіти, подається великий фактологічний матеріал з історії освіти на Західній Україні.

Роботи радянських педагогів 60-80-х років створювалися за традиційною схемою, а саме - Українське Педагогічне Товариство "Рідна школа" розглядалося винятково як "зрадницьке", як таке, що "співпрацювало з Польщею" та допомагало їй не лише "аснілювати українське населення", а й "ліквідувати національне шкільництво". В Українській Радянській Енциклопедії (1985 р.) "Рідну школу" кваліфікували як громадську культурно-освітню організацію "буржуазно-ліберального напрямку".

В останні роки, коли почалося переосмислення історичних та культурно-національних процесів, в Україні з'являються розвідки, в яких автори намагаються дати об'єктивну оцінку суспільним явищам, що відбувались у період боротьби за національну школу. Однією з перших спроб, що заповнила "білу пляму" української історіографії в Галичині, є робота В.Чоповського "Будителі національного духу" (1993 р.), в якій на основі документальних матеріалів про діяльність "культурно-просвітницького Товариства "Рідна школа" зроблена спроба простежити основні віхи зародження й розвитку просвітницького руху на західноукраїнських землях як передумови розвитку освіти та культури, а також реабілітувати тих людей, які своєю сподвижницькою працею сприяли національному поступу. Проте в цій роботі дуже мало приділено уваги освітньо-виховній діяльності УПТ "Рідна школа".

Сьогодні історико-педагогічна наука збагатилася рядом важливих досліджень (М.Антонєць, А.Бондар, М.Євтух, В.Майборода, Б.Мітюрєв, Н.Калєніченко, Н.Ничкало, М.Стельмахович, М.Ярмаченко). За останній час зросла кількість науково-публіцистичних праць, розвідок, статей про розвиток педагогічної думки та шкіль-

ництва у Галичині (Д.Герцюк, В.Моцюк, Б.Ступарик та ін.), становлення гімназійної освіти (О.Вишневський, І.Курляк), діяльність культурно-освітніх товариств (Б.Добрянський, С.Сухорський та ін.).

Однак багато аспектів даної проблеми залишилося поза увагою дослідників. До цього часу немає окремої праці, яка б всебічно висвітлювала місце УПП "Рідна школа" у розвитку українського шкільництва.

Таким чином, враховуючи недостатню теоретичну розробку проблеми, а також її актуальність, нами була визначена тема дисертаційного дослідження: "Українське Педагогічне Товариство "Рідна школа" і розвиток національного шкільництва у Галичині (1881-1939 рр.)".

Об'єкт дослідження - розвиток українського шкільництва у Галичині (кінець XIX - перша третина XX ст.).

Предмет дослідження - діяльність Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" та його роль в становленні та розвитку національної школи в Галичині.

Мета дослідження - дати ретроспективний критичний аналіз стану освіти в регіоні, теоретично обґрунтувати виникнення, становлення та розвиток Товариства "Рідна школа", розкрити зміст та напрямки його діяльності, дослідити можливості використання досвіду Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" в практиці роботи школи на сучасному етапі, зокрема в діяльності Львівського Крайового Товариства "Рідна школа".

Виходячи з об'єкту та предмету дослідження, були визначені такі **завдання**:

- проаналізувати стан розвитку народної освіти у Галичині;
- обґрунтувати соціально-культурні передумови для створення Руського (згодом Українського) Педагогічного Товариства у період австро-угорського панування;
- охарактеризувати освітньо-виховну діяльність Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа";

- виявити основні тенденції розвитку українських приватних навчальних закладів (дошкільних, початкових, середніх, фахових та вчительських семінарій);
- проаналізувати головні напрямки роботи Львівського Крайового Товариства "Рідна школа";
- показати значення діяльності Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" у Галичині для сучасної школи та розробити рекомендації щодо творчого застосування його доробку.

Методологічну основу дослідження становлять положення про національну спрямованість освіти, визначення її важливим інструментом національного розвитку. В даному дослідженні особливе місце посідають також теоретичні положення про діалектичне розуміння суті історико-педагогічного процесу, про зв'язок історії з сучасністю, про пріоритет загальнолюдських цінностей.

Методи дослідження - теоретичний аналіз історичної, методичної та педагогічної літератури, систематизація та класифікація архівних джерел, вивчення шкільних підручників, документації, звітів діяльності освітньо-шкільних установ та організацій, використання принципу об'єктивного історизму із застосуванням хронологічного, порівняльного та ретроспективного методів.

Джерелознавчу базу дослідження склали архівні матеріали Центрального державного історичного архіву у Львові, фонди Івано-Франківського, Львівського обласних державних архівів; збірники документів, звіти та статистичні відомості про діяльність шкільних органів, навчальних закладів; історико-педагогічні роботи, опубліковані до 1939 р.; радянська історична та педагогічна література; періодична преса кінця XIX - першої третини XX ст. - суспільно-політичні та педагогічні журнали "Діло", "Промінь", "Українське дошкілля", "Українська школа", "Український учитель", "Школьна часопись" та ін., а також сучасна періодика. Крім цього, автором використані спогади політичних та громадських діячів Галичини, директорів навчальних закладів "Рідної школи",

опублікованих в історико-мемуарних збірниках, виданих в різний час за кордоном. Неабияку значущість мали фотоматеріали та підручники, якими користувалися учні у школах Українського Педагогічного Товариства.

Наукова новизна полягає в тому, що на підставі вивчення і критичного аналізу літературних матеріалів, архівних документів та інших джерел вагомо доповнена картина освітньо-шкільного життя українців Галичини кінця XIX - початку XX ст., вперше в історії педагогіки в цілісному вигляді систематизовано, узагальнено та обґрунтовано внесок Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" у розвиток національного шкільництва у регіоні. В науковий обіг введено маловідомі архівні документи, історичні факти, забуті імена та теоретичні роботи, а також спогади діячів УПТ "Рідна школа". В роботі подолано теоретичний стереотип висвітлення розвитку національної освіти і шкільництва в Галичині.

Теоретична значущість дослідження полягає в науковому обґрунтуванні етапів становлення і розвитку діяльності Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа", результати вивчення якого доповнюють і вносять новий елемент у створення цілісної картини розвитку національної школи регіону. Результати дослідження свідчать про національний характер виховної роботи "Рідної школи", що забезпечувався засобами рідної мови, культури, опорою на здобутки народної педагогіки, звичаї, обряди, традиції, християнську мораль, виховний досвід та мудрість народу.

Практична значущість роботи полягає в тому, що її матеріали, положення та висновки, отримані в результаті дослідження, сприятимуть розширенню та збагаченню історико-педагогічного знання, збереженню та передачі досвіду минулих поколінь. Зібрані та узагальнені в роботі матеріали можуть бути застосовані науковцями та педагогами при розробці історико-педагогічних спецкурсів та спецсемінарів з даної тематики, при створенні підручників, посібників, навчально-педагогічної літератури, в лекційній пропаганді і т.ін.

Обґрунтованість і вірогідність результатів дослідження забезпечуються використанням комплексу взаємодоповнюючих методів, які відповідають меті та завданням дисертації. Висновки роботи базуються на узагальнених фактах, що є результатом історико-педагогічного аналізу архівних, документальних та інших джерел.

Апробація результатів дослідження. Положення та висновки дисертації обговорювалися й отримали позитивну оцінку в лабораторії теорії та історії педагогіки АПН України. Основні положення роботи відображені в публікаціях автора в педагогічних журналах "Початкова школа" (1994), "Рідна школа" (1994), "Гуцульська школа" (1995), "Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук" (1994). Окремі положення дисертації доповідалися на засіданнях у Науково-методичному центрі "Українська етнопедагогіка і народознавство" АПН України та Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка, на науково-практичній конференції, присвяченій ювілею Березова (1994), на міжнародній конференції "Українсько-польські відносини в Галичині в ХХ столітті" (Івано-Франківськ, 1996), а також шляхом читання лекцій перед вчителями шкіл Косівщини.

На захист виносяться:

- положення і висновки, що характеризують основні тенденції і особливості розвитку освіти в Галичині наприкінці ХІХ - першій третині ХХст.;

- оцінка вкладу педагогів Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" у становлення та розбудову національного шкільництва;

- висновки щодо необхідності глибокого вивчення і творчого освоєння надбань Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" в практиці сучасної школи (на прикладі діяльності Львівського Крайового Товариства "Рідна школа").

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури і додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обгрунтована актуальність дослідження, визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, розкривається його наукова новизна, теоретична і практична значимість роботи, а також формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У **першому розділі** - "Передумови виникнення Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" - дається аналіз шкільництва в період Австро-Угорщини, розглядаються передумови виникнення Руського Педагогічного Товариства. В роботі відзначається, що потреба у створенні національного педагогічного товариства визріла об'єктивно і була спричинена рядом чинників. Галичина у кінці XIX - на початку XX ст. була відсталою як в економічному, так і культурно-освітньому відношенні. Ще в 1867 р. уряд Габсбургів доручив управління краєм польським урядовим структурам і таким чином санкціонував курс на полонізацію українців. На західноукраїнських землях було зроблено все для того, щоб не дати українському народу доступу до знань, освіти. Асигнування на шкільництво та культурно-освітні заклади, які відпускав уряд, були надзвичайно мізерними. Вчителі постійно перебували під поліцейським наглядом, їм заборонялося брати участь у роботі культурно-просвітницьких товариств чи політичних партій, за найменші підозри в цьому їх звільняли з роботи або переводили в Західну Галичину.

В розділі дається оцінка освітній політиці Австро-Угорщини з питань запровадження утравкізації (двомовності) в державні навчальні заклади, що було виразним актом асиміляції українського населення краю.

На основі аналізу стану освіти в даний період зроблено висновок про те, що вже на початку восьмидесятих років минулого століття в Галичині назріла нагальна потреба в національній інституції вчителів, яка б своїм завданням поставила розбудову та захист української школи, плекання педагогічних кадрів та виховання національно свідомих молодих людей. У дослідженні зазначаються імена організаторів Руського Педагогічного Товариства - громадських і просвітніх діячів, які поставили перед собою мету: організувати українські приватні навчальні заклади (народні, середні, вищі), здійснювати виховний процес у школі та сім'ї рідною мовою, надавати членам товариства як матеріальну, так і моральну допомогу.

На початку ХХ ст. РТП перетворюється в освітньо-шкільну установу; організує прогресивне вчительство для педагогічної праці в царині національного шкільництва, влаштовує курси українознавства, науково-популярні лекції у селах і містах, курси для ліквідації неграмотності серед галицького населення (у Бережанах, Тернополі та інших містах такі курси відкриваються навіть при військових частинах). У 1906 р. на периферії Товариство відкриває українську приватну школу (Зарваниця Золочівського повіту), а перед Першою світовою війною їх було 27. Велике значення для розвитку національної освіти мала організація Українським Педагогічним Товариством в цей період гімназій та вчительських семінарій.

З відкриттям такої кількості початкових та середніх шкіл постала необхідність у забезпеченні сільської молоді, що вчилася в містах, житлом. З цією метою створюються бурси та інтернати (на зразок теперішніх гуртожитків), тут діти отримували не лише дешеве помешкання та харчування, але й освіту та добре виховання: для них влаштовувалися короткі лекції з історії та

української літератури, заняття з іноземної мови, проводилися цікаві дискусії, літературно-мистецькі вечори тощо.

У дослідженні також показаний розвиток жіночої освіти й виховання. Відкриття у Львові у 1898 р. першої вищої початкової школи для дівчат мало вагоме значення для розбудови національної освіти, адже на той час у Галичині не існувало жодної такої державної школи. Випускниці отримували можливість продовжити навчання в середніх та середніх спеціальних закладах, а також мали нагоду оволодіти професією стенографістки та бухгалтера. Згодом із створенням вчительських семінарій з'явилась можливість для дівчат здобути професію вчителя. Таким чином, на той час лежуча проблема середньої освіти для жіноцтва частково була вирішена.

Створюючи захоронки та дитячі садки, Українське Педагогічне Товариство переслідувало мету - забезпечити дітям належний фізичний та моральний розвиток, а саме: вже змалечку виховувати почуття національної гідності та любові до всього рідного. Українське дошкілля стало свого роду підґрунтям для національної початкової школи.

Особливості національно-культурного життя у Галичині зумовили виникнення опозиційної української періодики. Журнали "Учитель", "Пралор", "Промінь", "Дзвінок" та інші видавались під впливом учительського руху, організованого в Західній Україні "Рідною школою". В них був на той час високий науковий та професійний рівень редколегій, що забезпечувало достатню глибину висвітлення науково-педагогічних та теоретичних проблем основ педагогічної науки, концепції національного виховання. З початком війни (1914 рік) розвиток національного шкільництва був значною мірою зупинений. З приходом російських військ закривалися українські приватні школи, приміщення навчальних

закладів використовувалися для воєнних потреб, було заарештовано та відправлено в Сибір на заслання декількох керівників УПТ.

Суттєві зміни в розвитку національного шкільництва здійснювалися в період заснування Західно-Української Народної Республіки. На з'їзді вчителів середніх і вищих шкіл, що відбувався 21-22 березня 1919 року у Станіславі, продовжувався пошук засад розбудови української національної школи. Передбачалося створити школу загальнодоступну, обов'язкову для всіх дітей шкільного віку, безкоштовну тощо. В цей період вдалося за короткий час налагодити функціонування українського шкільництва. УПТ активізувало діяльність гімназій, вчительських семінарій, а також дбало про тих українських воїнів, що перебували у госпіталях, опікувалося військовополоненими, розсилало для них книжки свого видавництва.

Результатом творчих пошуків педагогів Галичини цього періоду стала перша в історії краю програма розбудови національної освіти, оприлюднена ще у відозві РТП від 26 березня 1884 р. У ній, зокрема, зазначалося, що народна школа повинна формувати чесних членів сім'ї і розумних громадян, вірних синів свого народу і церкви, достойних громадян держави, а тому вплив на освіту молоді мають здійснювати сім'я, громада, народ, церква і держава. Головним обов'язком школи має бути національне виховання, а метою - моральний, інтелектуальний та фізичний розвиток дітей, підготовка їх до хліборобства чи промислу.

Українське Педагогічне Товариство "Рідна школа" зуміло налагодити справу національного шкільництва (на 1914 р. воно мало 13 заходонок, 10 дитячих садків, 27 народних шкіл, 16 "збірних лекцій", тобто шкіл, що не мали статусу державної школи, 10 гімназій, 4 учительських семінарій, 1 торговельну, 7 фахово-доповнюючих шкіл, організувало 15 курсів та утримувало 5

бурс), піднімало болючі питання захисту української мови в навчальних закладах, вносило ряд пропозицій до крайових властей та до парламенту Австро-Угорщини з питань заснування рідних шкіл тощо. Крім цього, як зазначав М.Грушевський, створення національного приватного шкільництва було засобом проти полонізації, воно дало широку можливість українцям мати школи різних типів, а також саме воно допомогло звільнити школу від польських впливів, забезпечити впровадження власної системи виховання дітей, ліквідувати проблему працевлаштування "політично неблагонадійних" українських вчителів.

У **другому розділі** - "Зміст освітньо-виховної діяльності Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа" (20-30 рр.)" - висвітлюється антиукраїнська шкільна політика Польської держави, розкривається асиміляторський характер освітніх законів, направлених на ліквідацію національного шкільництва. Основна увага зосереджується на діяльності Товариства в справі створення цілої системи навчально-виховних закладів.

Започаткувавши повальне нищення українських шкіл (лише до 1921 р. їх було ліквідовано 682), польські урядовці почали рішучий наступ на національну культуру й освіту, санкціонувавши його так званими "кресовими законами" 1923-1924 рр. Виражаючи прагнення Польської держави, міністр освіти та віросповідань С.Габський відверто заявляв, що через 25 років польського панування ніякого українського питання в Східній Галичині не буде, іншими словами, Галичина буде повністю полонізована. Наступ на українську освіту йшов двома напрямками - як з боку місцевої шкільної адміністрації, так і з боку польського шкільного товариства і навіть громадських товариств Польщі, які намагались асимілювати українське населення.

“Рідна школа” продовжувала чинити опір утравкізації шкільної освіти, організовуючи плебісцити, під час яких при необхідній кількості голосів українці висловлювалися за переведення утравкістичної школи на українську. Як наслідок таких протестів УПТ Львівська шкільна кураторія дозволила в приватних школах вживати терміни “український”, “українська мова”, “українське населення”. Незважаючи на заборони та переслідування польських урядових структур, у навчально-освітніх закладах “Рідної школи” учні вивчали історію, літературу, культуру рідного народу, внутрішнє та зовнішнє врядування, шкільна документація та кореспонденція велись українською мовою.

В контексті проблем, пов’язаних з дошкільним вихованням, виділяється питання про підготовку педагогічних кадрів для дошкілля, аналізуються принципи виховного процесу, котрий охоплював декілька аспектів: національно-патріотичний, релігійно-етичний, трудовий, естетичний. Велика увага відводиться особі вихователя в ньому. У 30-ті роки (на 1935 р. “Рідна школа” мала 402 дитячих садки, десять захоронок) освітяни, а, зрештою, вся громадськість стали вважати дошкілля тими виховними закладами, що започатковують собою першу ланку національної школи.

Українські приватні початкові школи - продукт великої і довготривалої боротьби Українського Педагогічного Товариства. “Рідна школа” видавала відповідні настанови та роз’яснення, висилала своїх кур’єрів у всі куточки краю, робила все, щоб українці могли законним шляхом відкривати власні школи. УПТ в одному із своїх звернень до населення закликає організувати домашнє навчання, яке б відбувалося за програмою для державних шкіл. В ряді населених пунктів працювали також “збірні лекції”, як правило, там, де влада не дозволяла відкривати народні школи.

В аналізі виховного процесу в народних школах УПТ показана діяльність учнівських громад по створенню кооперативів, ощадних кас, самоосвітніх гуртків, організації дозвілля, зазначається, що в процесі їх плідної роботи у молоді виховувалась активність, ініціатива, сильний характер та інші громадсько-патріотичні почуття.

Як показав аналіз, у формуванні всебічно розвинутої, національно зрілої людини велику роль відіграла позашкільна виховна інституція, так званий "доріст". В ньому юнаки та дівчата віком від 14 до 24 років не лише продовжували чи вдосконалювали свою освіту (особлива увага приділялася вивченню циклу предметів з українознавства, організації бібліотек, культурно-освітніх гуртків та різного роду курсів), а також читалися лекції з питань гігієни, велась активна протиалкогольна та антинікотинова пропаганда, влаштовувалися театральні вистави, концерти, спортивні змагання, ігри, забави, мандрівки по рідному краю.

Навчальні програми для народних шкіл були пройняті гуманізмом, максимально наближені до потреб життя. При вивченні дисциплін педагоги скеровували думку і увагу учня на людину та її суспільні справи. Надзвичайно важливо було те, що освітяни "Рідної школи" при створенні навчальних програм відмовились від двох типів програм - для сільських та міських шкіл, згідно яких працювали державні навчальні заклади, і здійснювали навчальний процес за єдиними планами.

В дослідженні дається аналіз діяльності гімназій та ліцеїв Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа", відмічається високий рівень їхніх випускників, що вільно володіли однією з іноземних мов, з незначним застосуванням словника перекладали латинський текст, мали глибокі пізнання з географії, історії, україн-

ської за зарубіжної літератур, отримували належні кооперативно-економічні знання тощо.

Батьківські комітети, опікунські ради, що діяли при кожній гімназії УПТ, разом з педагогічним колективом виробляли єдину виховну лінію сім'ї, школи та громадськості, суттєво допомагали в покращенні матеріальної бази навчальних закладів.

Цікавим та змістовним було життя гімназистів у Пласті, що діяв при кожній гімназії УПТ та не лише загартовував гімназійну молодь фізично і духовно, але й гуртував, вчив долати всякого роду труднощі та перепони, впевнено йти до мети. Пластуни проводили щотижневі засідання, влаштовували публічні виступи, ходили в мандрівки, де виховували силу волі та характер, організовували змагання із спортивного орієнтування, волейболу, легкої атлетики тощо. Ними проводилась важлива військово-патріотична акція по догляду за стрілецькими могилами. Строгі правила перебування в цій молодіжній організації (в обов'язки пластуна входило добре вчитися, зразково поводитися) передусім зобов'язували гімназиста до певного порядку, дисципліни, внутрішньої зібраності. Таким чином, шкільний Пласт великою мірою сприяв формуванню молодої людини-патріота, громадянина, борця. Ось чому ця дитяча інституція викликала занепокоєння та пересторогу у польських властей. Державна шкільна влада намагалася ліквідувати Пласт в приватних закладах "Рідної школи", чинила акти безчинств по відношенню до провідників пластових куренів, переслідувала та жорстоко карала не лише дорослих, але й дітей віком від 10 років.

Для процесу національного відродження в Галичині значну роль відіграла фахова школа, що сприяла не лише піднесенню господарської культури та фахової освіти, але й вихованню свідомих, всебічно розвинутих громадян, вона певною мірою захистила молоде покоління українців від денационалізації

(польською владою не було створено жодної української державної професійної школи).

Справа розвитку фахового шкільництва успішно здійснюється у 30-ті роки: збільшується мережа освітніх закладів, впроваджуються та вдосконалюються програми навчання. В останній рік свого існування УПТ "Рідна школа" утримувало купецькі гімназії у Львові та Станіславі, однорічну торговельну школу вищого ступеня у Яворові (для випускників народних шкіл), восьмирічний торговельний курс (для випускників гімназій, ліцеїв чи вчительських семінарій), адміністративно-торговельну школу у Львові (для випускників гімназій), сільськогосподарську школу у Шибаліні (біля Бережан), а також десятки курсів. Крім цих, Українське Педагогічне Товариство вело ще п'ять фаховодоповнюючих шкіл, дві з них - у Львові, інші - у Тернополі, Станіславі та Перемишлі. Такого типу учбові заклади створювалися для працюючої української молоді віком від 14 до 18 років, що закінчила щонайменше чотири класи народної школи. Вони були безкоштовними, і це давало широку можливість юнакам та дівчатам отримати професійну освіту.

В розділі дається аналіз діяльності кожної з цих шкіл, зокрема, конкретизуються навчальні програми, відмічається належний рівень матеріально-технічної бази фахових шкіл УПТ та професійної підготовки їх випускників, акцентується увага на засобах та формах виховання молоді шляхом плідної роботи учнівських товариств та організацій.

При аналізі діяльності жіночих фахових шкіл відзначається широкий спектр вивчення практичних дисциплін, що давало можливість підготувати господинь, хоронительок домашнього затишку, яких вчили не тільки, як правильно зробити внутрішнє планування в оселі, як організувати працю та відпочинок, молоду

жінок навчали основам сімейного життя та виховання дітей, знайомили з принципами організації домашнього господарства: засвоювалися основи господарського розрахунку, економічного ведення власного господарства, закупівлі та продажу сільськогосподарської продукції тощо.

Певний внесок у підготовку фахівців для домашнього та народного господарства зробила фахова школа "Сестер Василянок" у Львові. УІТ "Рідна школа" мало певне відношення до цього навчального закладу, адже з 1920 р. воно починає опікуватися та працювати у тісному контакті зі всіма приватними освітніми установами, у тому числі з тими, які створені при монастирях. Після успішного закінчення фахової школи "Святих Василянок" випускниці працювали на підприємствах чи відкривали власні майстерні. Дванадцять висококваліфікованих педагогів допомагали опанувати їм не тільки ті класичні дисципліни, що вивчались у такого роду навчальному закладі, а й основи моделювання та дизайну, костюмологію і т. ін.

Існуюча система фахової освіти була досить оптимальною і враховувала фізичний та інтелектуальний розвиток дітей, рівень їх професійної підготовки, структура фахового шкільництва дозволяла галицькій молоді за досить обмежений час оволодіти конкретною спеціальністю.

Створюючи цілісну систему навчальних закладів (дошкілля, народні, середні, фахові школи), Українське Педагогічне Товариство "Рідна школа" не забуло і про основну ланку в ній - учительські семінарії, в яких готувалися кваліфіковані педагогічні кадри для початкових шкіл. Товариством у свій час було створено декілька семінарійних курсів з метою кращої підготовки абітурієнтів.

Різноманітність навчальних предметів сприяла різнобічній підготовці семінаристів. Як стверджують архівні матеріали, з

умовами випускного іспиту, незважаючи на всю його складність, не справлявся лише незначний відсоток семінаристів. Такий рівень професійної підготовки пояснюється тим, що до цих педагогічних закладів вступали небайдужі до освітянської праці молоді люди. При вступі абітурієнти, крім складання профілюючих іспитів, повинні були засвідчити нахил до малювання, музики, а також проявити здатність до ручних робіт.

Система національної педагогічної освіти, яка давала добрі наслідки українській громадськості Галичини, не задовільняла польську шкільну адміністрацію, котра реформою шкільництва 1932 р., ліквідувавши приватні вчительські семінарії, заборонила створювати приватні педагогічні ліцеї. Проте вчительські семінарії УПТ зуміли стати тією творчою лабораторією, в якій виховувалася нова людина - будівничий нового національно свідомого суспільства, віруюча, активна, працездатна, яка навчала й виховувала дітей у душі любові до України, історії, молитви, будила в них ідею необхідності боротьби за державну незалежність.

Сьогодні, коли заповнюються "білі плями" в історії нашого народу, діяльність Українського Педагогічного Товариства "Рідна школа", яке відіграло велику роль у розвитку прогресивної педагогічної думки, розбудові національного шкільництва, вимагає дальшого вивчення та дослідження. Творчо опрацювати його доробок зуміли громадсько-просвітні та педагогічні діячі, що в 1991 р. відродили "Рідну школу", об'єднавшись у Львівське Крайове Товариство. Метою його було не стільки відродити забуте, скільки, опираючись на досвід минулого, вдосконалити та модернізувати систему освіти в Галичині. Таким чином, в процесі організаційної роботи, спрямованої на національно-культурне відродження освіти та шкільництва зокрема, Львівське Крайове Товариство "Рідна школа" мало певні успіхи. Використавши здобутки свого

попередника, воно активно розробляло науково-теоретичні основи сучасної школи та дошкілля, підтримувало та розвивало розпочаті вже процеси відродження національного шкільництва, сприяло його гуманізації, плідно працювало над удосконаленням змісту та організації навчання, навчальних планів та програм, створенням та виданням нових підручників та посібників, розробляло та впроваджувало механізм взаємодії громадськості та державних органів в управлінні школою тощо. Плани, завдання, які поставило воно перед собою, залишилися до кінця не реалізовані: через фінансові труднощі воно на початку 1995 р. перестало діяти. Проте процес творчих пошуків, що його започаткувало Львівське Крайове Товариство "Рідна школа", триває.

В заключній частині даються висновки та результати дослідження, їх практичне застосування.

1. Незважаючи на багаточисельні перешкоди, які створювали австро-угорські та польські урядові структури, Українське Педагогічне Товариство "Рідна школа" стало для української громадськості ідейним та організаційним центром у розбудові національної освіти, його діяльність сприяла консолідації українських освітян, розширенню цілеспрямованої і різнобічної культурно-просвітницької та громадсько-політичної роботи серед населення Галичини, піднесенню його національної самосвідомості.

В післявересневий період 1939 року, коли за радянської влади воно було закрито як „націоналістичне“, багато діячів УПТ "Рідна школа" емігрувало в Канаду, США, Аргентину, Бразилію та інші країни і там серед української діаспори організовували його філіали, що працюють і сьогодні.

2. В умовах асиміляторської політики польських властей, активного наступу на рідну мову та освіту діяльність Українського

Педагогічного Товариства „Рідна школа“ стала осередком національного життя, оберегом української культури: у 20-30-х роках на науковій основі воно створило альтернативну до державної систему приватного українського шкільництва, де основою навчально-виховного процесу було формування національного компоненту змісту освіти. Він здійснювався на фундаменті українознавства, яке ставило завдання опанувати навчальні дисципліни крізь призму української ментальності, етнопсихології, етнографії тощо. Вагомим і актуальним на сьогодні у науковому доробку діячів Товариства є твердження, що пріоритетним у діяльності освітніх закладів повинно бути виховання підрастаючого покоління, навчання ж - це основний засіб для досягнення певної виховної мети. Концептуальною ідеєю такого виховання має бути відродження національної самобутності школи, процес гуманізації змісту освіти, тісна взаємодія і співпраця у справі виховання молоді школи, сім'ї, громадськості.

Важливим також є висновок про те, що двомовність (польська та українська мови) у шкільництві є абсолютно недоречною з наукової точки зору, з педагогічного погляду - шкідливою, а на території, яку населяють корінні українці, - засобом їх денационалізації. Багатогранним і продуктивним на сьогодні є доробок освітян УПТ у вирішенні важливих питань становлення української мови як літературної, боротьби за її правильність і чистоту.

3. Вагомі здобутки Українського Педагогічного Товариства „Рідна школа“ в царині національного виховання підрастаючого покоління. Практично реалізувавши ряд положень ідеї національного виховання (формування патріотизму, національної самосвідомості, громадянської зрілості, ідеалів християнської моралі, почуття господаря своєї землі і т.ін.), воно сприяло вихованню у Галичині на початку ХХ століття цілого покоління

активних борців за українську державницьку справу. Це досягалося різноманітними формами і засобами впливу на школярів, як, наприклад, заснуванням молодіжно-виховних організацій. „Рідна школа“ дбала і про те, щоб після закінчення народної школи діти, які не мали змоги вчитися далі, не губилися у вирі суспільних негараздів, а продовжували перебувати під педагогічною опікою освітян у виховній інституції - “дорості”, що діяв при гуртках Українського Педагогічного Товариства. Безумовно, що цей досвід Товариства заслуговує на особливу увагу сьогодні.

4. Результати дослідження стверджують, що „Рідною школою“ була створена цілісна система освіти й виховання, побудована на взаємодії і наступництві всіх її ланок, пристосована до життя та потреб українського народу. Витримуючи велику конкуренцію із польськими школами, навчальні заклади УПТ давали дітям не лише загальну освіту, але й виховували здібних ремісників, рільників, умілих господинь, підприємців і т.ін. Великий внесок педагогів „Рідної школи“ у розвиток нових ефективних форм позашкільного виховання. Тут, зокрема, можна використати досвід УПТ по організації, пропаганді та підтримці ідей учнівського самоврядування. Доцільно при оновленні системи учнівського самоуправління використовувати доробок діяльності „Шкільних громад“, де відбувалася постійна стимуляція пізнавального пошуку, активна участь дітей у суспільно корисних справах - усе це давало значний поштовх для формування особистості молодих людей. З метою розвитку економічного мислення, культури, формування певних навиків у молоді варто вивчити зміст, методи і засоби діяльності „Рідної школи“ на ниві створення різних форм „малої кооперації“ (організація шкільних крамниць, ощадних кас, кооперативів).

5. Науково-теоретичний аналіз досліджуваної проблеми свідчить, що діяльність Українського Педагогічного Товариства „Рідна школа“, його доробок у розвитку національної освіти і виховання становлять великий інтерес з точки зору сьгоднішніх проблем української школи. Творчо підійти до використання здобутків „Рідної школи“, переосмислити їх до потреб сучасної української національної школи, намалювати шляхи реалізації державної національної програми „Освіта“ (Україна XXI століття) зуміли педагоги Львівського Крайового Товариства „Рідна школа“, яке в 1991 році відродилося у Галичині, але в зв'язку з фінансовими проблемами припинило свою діяльність. Напрямки роботи сучасної „Рідної школи“ диктувалися потребами сьогодення. Вони були спрямовані на мобілізацію громадських можливостей, наукові розробки різних аспектів концепції української школи, дошкілля та нових типів навчальних закладів, розвиток рідномовної дитячої преси та літератури, налагодження контактів з українськими школами за кордоном і т.ін.

Природньо, що проведене дослідження не претендує на всебічне висвітлення порушених в ньому питань. Багатогранна спадщина Українського Педагогічного Товариства „Рідна школа“, важливість і значущість якої актуалізується у час розвитку української національної школи, заслуговує на подальшу розробку. Зокрема, більш ґрунтовного вивчення потребують аналіз навчальних програм освітніх закладів, підручників, доробок педагогічних діячів УПТ.

Основні положення дисертації відображені автором у таких публікаціях:

1. Українське Педагогічне Товариство „Рідна школа“
// Початкова школа. - 1994. - № 1. - С.54-56.

2. Українське Педагогічне Товариство "Рідна школа" і розвиток національної освіти в Галичині // Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук. - 1994. - № 3. - С. 119-127.

3. Товариство "Рідна школа" і розвиток шкільництва у Галичині // Рідна школа. - 1994. - № 11. - С. 76-77.

4. Передумови виникнення та процес становлення Руського Педагогічного Товариства (1881 - 1920 рр.) // Гуцульська школа. - 1995. - № 1. - С. 73-76.

5. Політика Польської держави і розвиток українських громадських організацій у міжвоєнні роки. Тези міжнародної науково-практичної конференції "Українсько-польські відносини у Галичині у ХХ ст.". - Івано-Франківськ, 1996. - С. 27-32 (у співавторстві).

Bilavych H.V.

The Ukrainian Pedagogical Society "Ridna Shkola" and the development of national School education in Halychyna (1881-1939).

The Theses of candidate of Sciences (Pedagogy) - 13.00.01 - (Theory and history of pedagogy), Institute of Pedagogy AcPS of Ukraine, Kiev, 1996.

The principal statements to be defended concern the creation of the Ukrainian Pedagogical Society "Ridna Shkola" as a natural cultural and pedagogical stage of the general development of a new system of national education in Halychyna.

Under condition of the national assimilation policy, carried out by Austria-Hungarian monarchy, and later - by Poland in Galicia, the Pedagogical Society "Ridna Shkola" managed to establish national education, bring up young people consciously educated patriots of Ukraine.

Билавич Г.В.

Украинское Педагогическое Общество "Рідна школа" и развитие национального образования в Галичине (1881-1939 г.г.)".

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. - теория и история педагогики, Институт педагогики АПН Укрины, Киев, 1996.

Защищается положение о том, что возникновение Украинского Педагогического Общества "Рідна школа" стало закономерным культурно-педагогическим этапом общего процесса формирования основ новой системы национального образования в Галичине. В условия ассимиляторской политики, которую проводили Австро-Венгрия и Польша в Галичине, Украинское Педагогическое Общество сумело наладить дело национального образования, воспитать юношей и девушек национально сознательными, образованными патриотами Украины.

Ключові слова: рідна школа, національне виховання, шкільництво.

Підписано до друку 25.10.1996 р. Об'єм 1,2. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Тир. 100. Безкоштовно.

НМЦ "Українська етнопедagogіка і народознавство" АПН України
та Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка.

439071

AB 36.413